

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام...ا... علیها) شهرستان یزد

عنوان

بررسی واژگان قرآنی عالم پس از دنیا

استاد راهنما

سرکار خانم رسولیان

پژوهشگران

محدثه السادات رسولی

مهدیه پور ذوالفقاری

فائزه حسینی دخت

فاطمه جعفری

عارفه رحمتی

اردیبهشت ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده:

این مقاله با موضوع بررسی واژگان قرآنی عالم پس از دنیا و با هدف آشنایی با عاقبت زندگی و اعمال انسان و انس گرفتن با قرآن و درک تفاسیر آیات به روش توصیفی، تحلیلی و کتابخانه ای و مراجعه به قرآن و نرم افزار جامع التفاسیر و قرآن مبین در ۵ بخش نگاشته شده است .

ابتدا مفهوم مرگ را مورد بررسی قرار دادیم و دیگر واژه هایی که در قرآن آمده و مفهوم مرگ را در بر دارند مانند: توفی، اجل، موت، ملک، قتب و صعق. و تشابه بین مرگ انسان و گیاهان و هم چنین تشابه مرگ به قیامت مورد بررسی قرار گرفت. هم چنین ثواب اعمال انسان را در قرآن بررسی کرده و اینکه در کل ثواب در آیات قرآن به دو معنا آمده : یکی پاداش کار های نیک و دیگری پاداش کار های بد؛ که پاداش کار های نیک نیز دارای مفاهیم ریزتری مانند: جزاء طاعات، فتح و پیروزی، وعده، منفعت و راحتی و محل گردهمایی می باشد. بهشت و نام های بهشت مانند جنت عدن، فردوس، جنة الماوی و جنت نعیم که در قرآن آمده و هم چنین تفاسیر آیاتی که نام های بهشت در آن ها ذکر شده است را بیان کرده. در ادامه غذا و نوشیدنی های جهنمیان را با توجه به آیات قرآن ذکر نمودیم و واژه های قرآنی در رابطه با غذای جهنمیان مانند: زقوم (درختی در جهنم)، ضریع (گیاه خاردار) و غسلین (چرک و خون و مایعی که از بدن های مجروح دوزخیان بیرون می آید) و نوشابه های جهنمیان مانند: حمیم (آب بسیار داغ و سوزان)، صدید (چرک و خونی که بین پوست و گوشت بدن جمع می شود) و غساق (آب بسیار سرد) را مورد بررسی قرار داده و بعد از آن به بیان نام های دوزخ مانند جهنم، جحیم، حطمه، سجین، سعیر، لظى، سقر، نار و هاویه و ذکر آیاتی از قرآن که این نام ها در آن ها آمده و تفاسیر آن ها پرداختیم.

کلید واژه: مرگ، بهشت، ثواب، جهنم، مجازات

مقدمه :

از آن جا که شناخت واژه ها اولین قدم در فهم آیات قرآن است و شناخت قرآن ما انسان ها را در یادگیری دقیق و دوری از شبهات هدایت می کند ، در نظر داریم در این مقاله به بررسی وجوه معنایی مرگ ، بهشت ، جهنم ، پاداش و عذاب که پیچیده و غیر قابل درک است ، بپردازیم.

ولی شناخت آن برای همه انسان ها ضرورت دارد زیرا آشنایی با این واژه ها یقین ما را از آفرینش و خالق خود زیاد می کند واژه شناسی به ما کمک می کند تا راه رشد و تعالی خود را بهتر و با دید قرآنی بشناسیم و برای زندگی جاودان آخرت خود تلاش مفید داشته باشیم.

دقت در آیات قرآن به ما این نکته را یاد آوری شود که خالق و یگانه هستی برای هدایت و ارشاد ما از واژه های زیبا و متنوعی استفاده کرده است تا میل و رغبت ما را برای کسب اعمال خوب و زندگی برتر آخرت برانگیزد تفکر در آیات در خود شناسی ما که مرحله ای از خداشناسی است کمک می کند.

این مقاله به روش توصیفی تحلیلی و کتابخانه ای و مراجعه به نرم افزارهای جامع التفاسیر و قرآن مبین نوشته شده است در بررسی واژه ها و مفاهیم آن ها به بن بست هایی برخورد می کنیم که فقدان امام زنده ولی غایبمان را فریاد می زند.

واژه شناسی مرگ

با مطالعه تفاسیر قرآن با این واژه ها که معنای مرگ و انواع آن را می دهد آشنا می شویم.

(ق ت ل): این ماده در قرآن به معنای مرگ حدود ۱۵۰ بار به کار رفته، البته این ماده در قرآن ۱۷۰ بار به کار رفته که برخی از موارد آن به معنای جهاد و... می باشد نه به معنای مرگ.

(ه ل ک): ۶۸ بار در قرآن به کار رفته و در بیشتر موارد به معنای مرگ است.

(ص ع ق): برخی برای «صعق» معنای مرگ را نیز بیان کرده اند. راغب در مفردات از قول برخی واژه شناسان می نویسد: واژه (صاعقه) سه وجه دارد (مرگ، عذاب، آتش). اما خود راغب در پاسخ آن می نویسد: آنچه ذکر شد در واقع نتایجی است که از صاعقه حاصل می شود؛ زیرا صاعقه صدای سهمگین و شدید از آسمان است و نتیجه آن آتش، عذاب یا مرگ است؛ پس در واقع صعق یک معنا دارد. (رضایی، پژوهشکده باقرالعلوم)

موت: در لغت به معنای مرگ است و برخی گفته اند: که موت ضد حیات است و هم چنین آن را سکون تعبیر کرده اند و نیز هرگونه زوال مراتب بالای وجود را موت دانسته اند هم چون زوال عقل که همان جهالت است در مفردات، به جای معنای موت، انواع آن بر شمرده است. در التحقیق آمده که موت، یک امر واحد کلی است هم چنان که حیات چنین است که مصادیق و انواع مختلفی دارد و همان انتفاء حیات است به عقیده صاحب التحقیق، به وسیله مرگ است که موت موجودات رخ می دهد ایشان موت ظاهری را همان پایان حیات دنیوی و انقطاع روح از بدن می داند؛ در مجموع به اعتقاد ایشان دو مرگ داریم، یکی با به سر آمدن مهلت زندگی دنیوی و دیگری با پایان یافتن زندگی برزخی.

توفی: قرآن درباره «ماهیت مرگ» واژه توفی را به کار می برد. واژه توفی در شکل های گوناگون از ماده وفی ۶۶ بار به کار رفته است و در ۱۴ آیه، به طور مستقیم از مرگ به توفی تعبیر می شود. توفی یعنی خدا نفس هارا در هنگام مرگ به تمامه و کمال می گیرد.

در قاموس قرآن «وفی» و «توفی» چنین معنا شده است:

«وفا و ایفا به معنای تمام کردن است. وفای به عهد یعنی اینکه بدون کم کاست و مطابق وعده انجام دهی؛ و توفی به معنی اخذ به طور تمام و کامل است.»

«إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ» (فاطر/۶)

البته شیطان دشمن شماست، پس او را دشمن بدانید؛ او فقط حزبش را به این دعوت می‌کند که اهل آتش

سوزان (جهنم) باشند! (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲، ج ۱۵، ص ۳۷)

کلمه «سعیر» به معنای آتش برافروخته، یکی از نام‌های دوزخ است. (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۷، ص ۴۷۵)

اگر ما برای کفار آتش دوزخ فراهم کرده‌ایم، بدین علت است که آن‌ها کافرند، لذا سعیری، یعنی آتشی، مسعر،

یعنی مشتعل، برایشان فراهم کردیم. و اگر کلمه سعیرا را نکره آورده برای این است که دلهره بیشتری ایجاد

کند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸، ص ۴۱۸)

وَيَصْلَى سَعِيرًا (الانشقاق/۱۲) و در شعله‌های سوزان آتش می‌سوزد.

وَيَصْلَى سَعِيرًا یعنی داخل آتشی می‌شود و یا حرارتش را تحمل می‌کند که در حال زبانه کشیدن است، آتشی

است که نمی‌توان گفت چقدر شکنجه‌آور است. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۴۰۳)

(وَيَصْلَى سَعِيرًا) جبائی گوید: یعنی داخل آتش شده و به آن عذاب شود. و به گفته برخی یعنی و طعمه آتش

فروزان شعله‌ور می‌گردد و به گفته بعضی دیگر: یعنی برای همیشه در آتش معذب خواهد بود. (طبرسی،

ج ۲۶، ص ۳۹۷)

نتیجه گیری:

آنچه از معنای آیات به دست آمده در زمینه حیات پس از مرگ نشان می دهد که، مرگ مرحله جدا نشدنی از انسان است که درک و شناخت سطحی ما از آن باعث می شود که از آن هراسی به خود راه ندهیم و آن را جزء وجودی خود بدانیم. واژه مرگ قبل از حیات این مرحله را گو شزد می کند که خلقت مرگ قبل از حیات بوده و با تولد انسان این مرحله از زندگی شروع می شود علت تشابه به مرگ گیاهان این است که مراحل رشد جنین در رحم مادر همانند رشد گیاهان می ماند و مرگ قانون خلقت انسان است. با مفهوم شناسی واژه ها در آیات قرآن، به یقین ما نسبت به آفریننده مهربانی که این نظام را با برنامه و هدف خاصی آفریده، بیشتر می شود و به وجود قدرت نامتناهی اش می بالیم. در زمینه ثواب ها و ابتدای ورود به بهشت در قرآن چنین آمده است که وجوه معنایی پاداش بسیار گسترده می باشد که با الفاظ ثواب، اجر، جزا و مشتقات شان بیان شده است. لفظ ثواب و مشتقاتش در قرآن به دو معنی آمده، یکی پاداش کار خیر و دیگری پاداش کار بد. که در هر آیه نیز به طور ویژه این پاداش بیان شده است. همان طور که خداوند در آیات ۷ و ۸ سوره زلزال می فرماید: « فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ - وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ » هر کس به هر اندازه کار خیر و یا شر در این دنیا انجام دهد به همان اندازه پاداش آن را در آخرت می بیند. و همین طور طبق حدیث امام صادق (ع) پاداش بعضی از کارها حتی بعد از مرگ انسان هم به او می رسد.

می تواند با ثواب کارهای خیر خود بهشت را به تفصیلی که در آیات آمده ورود پیدا کند. برای قرار دادن بهشت به ترتیب نزولی ابتدا بهشت فردوس است و سپس جنات نعیم و به دنبال آن نعیم و جنة الماوی و.. که ویژگی مشترک آنها جاودانگی نعمت های مادی، همانند دنیا هستند بلکه بسیار بیشتر از تصور انسان و خستگی ناپذیر. نعمت های معنوی آن لقای پروردگار و دیدار با بستگان مومن است. تحیت فرشتگان هنگام دخول در بهشت نشان دهنده همان نعمت معنوی است.

ملکی وسیع به همراه نعمت که نشان می دهد نمی تواند هم چون بیابانی باشد که در وسط برکه ای کوچک و سرسبز است بلکه سرتاسر آن این گونه است. تازه این نعمت ها هم تمام شدنی نیستند و سریع جایگزین می شوند. هرچه در بهشت به انسان داده می شود، از سر رحمت خداوند است چرا که عمل ناچیز انسان در برابر

آن همه نعمت بسیار فراتر از تصور است. و این بهشتی که به ارث می برند یعنی بدون زحمت به دست می آورند که جای مباحثات دارد. البته این نکته حائز اهمیت است که در زمینه عذاب و جهنم نیز اشاره ای شود. یکی از بدترین مجازات های دوزخیان ، غذا و آب و نوشیدنی آن ها است ؛ یعنی درست همان چیزی که انسان از آن لذت می برد ، مایه درد و رنج شدید آن ها می شود . در مورد غذاها که گاه تعبیر به « زقوم » گاه « ضریع » و گاه به « غسلین » شده است . و در مورد نوشابه ها گاه « حمیم » گاه « صدید » گاه « غساق » و در بعضی موارد تعبیر به « مهل » شده است .

در مجموع ، این ها اشاره به غذاها و نوشیدنی های داغ و سوزان ناگوار ، بد بو ، بد طعم ، و تنفر آمیز است و هرگاه اعمال این تبهکاران را در دنیا در نظر بگیریم که با مظلومان دنیا چه کردند از این مجازات های شدید تعجب نمی کنیم .

این ها همان عذاب جهنمی است که در قرآن با الفاظ متعددی چون ، جحیم به معنای شعله ور شدن و گر گرفتن شدید آتش ، حطمه یعنی خرد کننده و در هم شکننده و جهنم را از آن جهت حطمه گویند که هر چیزی را در هم می شکند. سجین، اسمی است برای جهنم. سعیر به معنای التهاب و شعله ور شدن آتش و از اسامی آتش آخرت است؛ لظی در اصل به معنای شعله آتش ولی این واژه از نام های جهنم نیز معنا شده است (لظی: شعله خالص و بدون دود) ؛ سقر نام یکی از طبقات و درکات هول انگیز دوزخ است به عبارت دیگر بخش خاصی از دوزخ که سوزندگی فوق العاده عجیبی دارد. سقر به معنای دگرگون شدن و ذوب شدن در اثر گرمای زیاد می باشد؛ نار به معنای هر گونه آتش، شعله ای است که در برابر حس انسان ظاهر می شود. به حرارت تنها نیز نار گفته می شود؛ و هم چنین هاویه که از نام های دوزخ به معنای بسیار عمیق و بی پایان است.

منابع و مآخذ

*قرآن کریم

۱. اسدی، علی محمد- حیات پس از مرگ، چاپ هشتم، ۱۳۷۷، چاپخانه دفتر تبلیغات اسلامی
۲. امین، نصرت بیگم، تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن، جلد ۱۵، [بی نا] - [بی جا]، چاپ اول.
۳. جعفری، محمد تقی، مرگ و پس از مرگ، از نظر علی و دانشمندان، قم
۴. جعفری، یعقوب، تفسیر کوثر، ۶ جلد، موسسه انتشارات هجرت - ایران - قم، چاپ اول، ۱۳۷۶
۵. حسینی دشتی، سید مصطفی، معارف و معاریف، سپید موی اندیشه، چاپ اول، جلد ۱-۳، ۱۳۹۳
۶. حسینی همدانی، محمد، انوار درخشان در تفسیر قرآن، ۱۸ جلد، لطفی - ایران - تهران، چاپ اول، ۱۴۰۴ ه.ق.
۷. دستغیب، عبدالحسین، برزخ، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۳
۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، ترجمه: خداپرست، حسین، نوید اسلام، چاپ ششم، قم، ۱۳۹۲
۹. رضایی اصفهانی، محمدعلی، تفسیر قرآن مهر، جلد ۲۴، پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن - ایران - قم، چاپ اول، ۱۳۸۷
۱۰. زکی زاده رنانی، علیرضا، جهنم (کمینگاه بزرگ)، قم، دیوان، چاپ بیستم، ۱۳۹۳
۱۱. زکی زاده رنانی، علی رضا، قیامت روز حسرت عظیم، دیوان، چاپ دوم، پاییز ۱۳۸۷
۱۲. -----، آرامش ابدی، دیوان، قم، ۱۳۸۶
۱۳. -----، جهنم کمینگاه بزرگ، دیوان، ۱۳۸۷
۱۴. زمانی، احمد، حقایق پس از مرگ، مشعر، تهران، ۱۳۹۳
۱۵. سلطان علی شاه، سلطان محمد بن حیدر، متن و ترجمه فارسی تفسیر شریف بیان السعاده فی مقامات العبادة، ۱۴ جلد، سر الاسرار - ایران - تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲
۱۶. سید کریمی حسینی، عباس، تفسیر علیین، قم، اسوه، چاپ اول، ۱۳۸۲
۱۷. م، محمد، بی تا، فرهنگ جدید عربی-فارسی، ترجمه المنجد الطلاب، انتشارات اسلامی
۱۸. شاه عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنی عشری، ۱۴ جلد، میقات - ایران - تهران، چاپ اول، ۱۳۶۳
۱۹. شریعتمداری، جعفر، شرح و تفسیر لغات قرآن بر اساس تفسیر نمونه، بنیاد پژوهش های اسلامی، مشهد، چاپ سوم، جلد ۱ و ۲، ۱۳۸۷
۲۰. صادقی فدکی، سید جعفر، ثواب، دانشنامه موضوعی قرآن، بهمن ۱۳۹۵
۲۱. صادقی تهرانی، محمد، ترجمان فرقان: تفسیر مختصر قرآن کریم، ۵ جلد، شکرانه - ایران - قم، چاپ اول، ۱۳۸۸
۲۲. صالحی حاجی آبادی، نعمت الله، انسان در بهشت و دوزخ، قم، فکر آوران، چاپ اول، ۱۳۸۰
۲۳. طاهری، حبیب الله، سیری در جهان پس از مرگ، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴
۲۴. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ترجمه: موسوی، محمد باقر، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی - ایران - قم، چاپ: ۵، جلد ۱-۴-۵-۶-۱۳-۱۴-۱۶-۱۸-۲۰، ۱۳۷۴ ه.ش.
۲۵. طبرسی، شیخ ابوعلی الفضل بن الحسن، مجمع البیان، تهران، انتشارات فراهانی، چاپ اول، جلد ۵ و ۹ و ۱۰، ۱۳۶۰
۲۶. طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، ترجمه: نوری همدانی، حسین، فراهانی - ایران - تهران، چاپ: ۱، جلد ۱-۲۳-۲۶-۱۵-۷-۶-۴-۲
۲۷. طیب، عبدالحسین، اطبیب البیان فی تفسیر القرآن، ۱۴ جلد، اسلام - ایران - تهران، چاپ: ۲، ۱۳۶۹ ه.ش.

۲۸. عاملی، ابراهیم، تفسیر عاملی، ۸ جلد، کتابفروشی صدوق - ایران - تهران، چاپ: ۱، ۱۳۶۰ ه.ش.
۲۹. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ۱۰ جلد، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران، چاپ ۱، ۱۳۸۸ ه.ش.
۳۰. قرشی بنابی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، جلد ۳ و ۴، ۱۳۷۱
۳۱. قرشی بنابی، علی اکبر، تفسیر احسن الحدیث، ۱۲ جلد، بنیاد بعثت، تهران، چاپ ۲، ۱۳۷۵ ه.ش.
۳۲. قمی مشهدی، محمد بن محمد رضا، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ۱۴ جلد، ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چاپ ۱، ۱۳۶۸ ه.ش.
۳۳. کریمی، فاطمه، تصویر دوزخ و دوزخیان در قرآن کریم، جامعه القرآن الکریم، ۱۳۸۱
۳۴. کاشانی، فتح‌الله بن شکرالله، تفسیر خلاصه منهج الصادقین: مسمی به خلاصه المنهج، ۶ جلد، اسلامیه - ایران - تهران، چاپ: ۱، ۱۳۶۳ ه.ش.
۳۵. لاریجانی و همکاران، مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی
۳۶. محرابی، حسین_فربودی، مهدی، چ ۱۳۹۳، ۲۰، نشر دیوان، پخش کتاب هفت
۳۷. محمدی، محمد حسین، جهنم (میعادگاه پیروان شیطان) قم، راه قرآن، چاپ سوم، ۱۳۹۰
۳۸. محمدی نیا، اسدالله، عالم برزخ، چ ۱، ۱۳۹۳، انتشارات سبط اکبر (علیه السلام)، قم
۳۹. محمدی، حسین، از قیامت تا قیامت، چ ۹، ۱۳۹۳، انتشارات نیلوفرانه
۴۰. مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش عقاید، چ ۱، ۱۳۷۸، قم، نشر دارالتقلین
۴۱. مصطفوی، محمد جواد، از ازل تا قیامت، چ ۴، ۱۳۹۲، انتشارات نبوغ چاپخانه باقری
۴۲. مطهری، مرتضی، معاد، چ ۱۸، ۱۳۸۸، قم، انتشارات صدرا
۴۳. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، انتشارات نامن، ج ۲، ۱۳۸۶
۴۴. مغنیه، محمد جواد، ترجمه تفسیر کاشف، ۸ جلد، بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم) - ایران - قم، چاپ: ۱، ۱۳۷۸ ه.ش.
۴۵. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، قم، انتشارات نسل جوان، چاپ اول، جلد ۶، ۱۳۷۰
۴۶. مکارم شیرازی، ناصر، برگزیده تفسیر نمونه، ۵ جلد، دار الکتب الاسلامیه، تهران، چاپ ۱۳، ۱۳۸۲ ه.ش.
۴۷. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۲۸ جلد، دار الکتب الاسلامیه - ایران - تهران، چاپ ۱۰، ۱۳۷۱ ه.ش.
۴۸. یونسی، زهرا، نمای بهشت و جهنم، هاجر، قم، ۱۳۹۴
۴۹. www.islamqt.com

پایان نامه

۵۰. ثقفی، طاهره، جهنم و جهنمیان در قرآن و سنت، استاد راهنما: حسین صحرایی، ۱۳۸۴

۵۱. جامع التفاسیر

۵۲. نرم افزار تفسیر قرآن مبین